

Inwisselbaar of niet?

De middelste antwoordoptie en de non-responsoptie in stemhulpen

Rob van Outersterp, Naomi Kamoen & Bregje Holleman

TT 38 (1): 27–55

DOI: 10.5117/TVT2016.1.OUTE

Abstract

Interchangeable or not? The middle response option and the non-response option in Voting Advice Applications

In *Stemwijzer*, the Netherlands' most popular Voting Advice Application, users express their opinions to political statement on a three-point scale (*agree*, *neither of both*, *disagree*) supplemented with a no-opinion answer (*skip this question*). Based on these answers, *Stemwijzer* gives a voting advice: it computes which political party's or parties' viewpoints have most similarities with the user's views. The current research is aimed at determining whether VAA users use the middle response option and the non-response option the way they are meant; the middle response option should indicate an attitude in the middle of the scale, expressing *ambivalence* or a *dilemma*. This attitude is included in the voting advice, whereas the non-response option indicates a non-attitudinal response that is not taken into account in the voting advice. To investigate how the middle response option and non-response option are used, inhabitants of the city of Helmond were asked to fill out a VAA ($N = 55$); some while thinking aloud ($N = 20$). In addition, all participants were interviewed about their answer choices afterwards. Results show that functions of the middle response option and non-response option are interchangeable. However, when explicitly asked to describe these functions, VAA users are better able to make a distinction. Results also show that VAA users are unaware of the consequences a choice for the middle response option or the non-response option has for the voting advice. All in all, the findings show that users too often choose the middle response instead of the non-response option.

1 Inleiding

In verkiezingstijd worden ze meer en meer gebruikt: online politieke stemhulpen. In een stemhulp geeft de gebruiker zijn mening over een set politieke stellingen, waarop de stemhulp de overeenkomst tussen het gegeven oordeel en de standpunten van politieke partijen berekent, en een gepersonaliseerd stemadvies geeft. De twee meest bekende stemhulpen in Nederland, *Stemwijzer* en *Kieskompas*, zijn maar liefst 6.1 miljoen keer geraadpleegd tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 (Garzia & Marschall, 2012; Van de Pol, Holleman, Kamoen, Krouwel & De Vreese, 2014). Ook tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2014 en rondom de Europese verkiezingen in mei van dat jaar waren de hulpen populair: *Stemwijzer* werd tijdens de gemeenteraadsverkiezingen 690.000 keer geraadpleegd en *Kieskompas* zelfs 850.000 maal (Trouw, 19/03/2014).

Stemhulpen zijn een relatief nieuw fenomeen: de eerste stemhulp ter wereld, *Stemwijzer*, werd in 1989 op papier gelanceerd (De Graaf, 2010). Omdat stemhulpen zowel in Nederland als in de rest van Europa steeds populairder worden, worden ze ook in toenemende mate en vanuit verschillende wetenschappelijke disciplines bestudeerd. Zo vragen filosofen zich af wat stemhulpen zeggen over onze maatschappelijke visie op democratie (bijv. Fossen & Anderson, 2014), onderzoeken politicologen en politiek-psychologen in welke mate de opkomst en het stemgedrag worden beïnvloed door stemhulpgebruik (o.a. Andreadis & Wall, 2014; Wall, Krouwel & Vitiello, 2014), en onderzoeken communicatiewetenschappers welk deel van het electoraat nu eigenlijk bereikt wordt met een stemhulp en hoe die omgaan met het advies (Van de Pol et al., 2014; Kamoen et al., 2015). Ook is er onderzoek dat meer survey-methodologisch van aard is, en zich richt op de effecten van de formulering van de vraag op de antwoorden op individuele stellingen en het stemadvies (Van de Pol, Holleman, Kamoen, Krouwel & De Vreese, in review; Holleman, Kamoen, Van de Pol, Krouwel & De Vreese, in review). De huidige studie past ook binnen deze survey-methodologische traditie, en richt zich op de betekenissen die stemhulpgebruikers toekennen aan de antwoordopties in stemhulpen.

In de surveymethodologie is vrij veel onderzoek gedaan naar het ontwerp van antwoordschalen in traditionele attitudevragenlijsten. Bekend is dat respondenten bij schaalvragen vaak een onjuiste betekenis aan de antwoordopties toedichten: als respondenten geen mening hebben over een onderwerp, kiezen ze bijvoorbeeld vaak de middelste antwoordoptie op de antwoordschaal, in plaats van voor de daarvoor bedoelde 'geen mening'-optie te kiezen (Johns, 2010; Lam, Allen & Green, 2010; Sturgis,

Roberts & Smith, 2014). Stemhulpen lijken erg op attitudevragenlijsten: stemhulpgebruikers reageren immers op een set stellingen. Daarnaast is er ook een aantal belangrijke verschillen tussen attitudevragenlijsten en stemhulpen: anders dan in traditionele attitudevragenlijsten probeert de gebruiker niet alleen zijn mening te geven, maar probeert hij ook een mening te vormen, met het oog op de uit te brengen stem. Een gebruiker heeft er dus, meer dan bij vragenlijsten zelf, baat bij om goed over zijn antwoorden na te denken (Holleman, Kamoen & De Vreese, 2013). De vraag is daarom of allerlei kennis en adviezen over traditionele attitudevragenlijsten direct vertaalbaar zijn naar deze nieuwe context.

Bovendien is er een sterk praktisch belang om de betekenis van de antwoordopties in vragenlijsten opnieuw te onderzoeken in stemhulpen, omdat onjuist gebruik van de antwoordopties direct implicaties heeft voor het stemadvies. Een ‘neutraal’ antwoord in het midden van de antwoordschaal wordt geacht een mening tussen ‘voor’ en ‘tegen’ uit te drukken, en wordt daarom meegewogen in het stemadvies. Als echter de non-respons optie (bijv. ‘geen mening’) wordt ingevuld, wordt het betreffende thema buiten beschouwing gelaten in de berekening van het advies (Wall, Krouwel & Vitiello, 2012). Het stemadvies wordt dan op een vraag minder gebaseerd dan wanneer de stemhulpgebruiker voor de middelste antwoordoptie kiest. Het is daarom ook van praktisch belang meer inzicht te verkrijgen in het gebruik van de antwoordopties in stemhulpen en op basis van dat onderzoek een ‘correct’ gebruik verder mogelijk te maken.

Door zich te richten op de betekenis die stemhulpgebruikers toekennen aan de antwoordopties in stemhulpen, bouwt de huidige studie voort op een eerder onderzoek van Baka, Figgou en Triga (2012). Zij onderzochten in een Griekse stemhulp in welke gevallen men koos voor de middelste antwoordoptie en wanneer voor de non-respons optie. Ook uit dit onderzoek bleek dat de middelste optie vaak ten onrechte gebruikt wordt om ‘geen mening’ uit te drukken. Er zijn echter verschillende redenen om dit onderzoek te repliceren. Deze redenen hebben betrekking op het ontwerp en de populatie van het onderzoek, maar ook op de keuze van Baka et al. (2012) voor een *Kieskompas*-achtige stemhulp met een vijfpuntsantwoordschaal. Deze studie richt zich daarentegen op het gebruik van de driepuntsantwoordschaal zoals die door *Stemwijzer* (en haar internationale varianten) wordt gehanteerd.

2 Theoretisch kader

2.1 Antwoordopties in attitudevragenlijsten

In traditionele attitudevragenlijsten worden vaak Likert-schalen gebruikt om meningen van mensen te meten (Ryan & Garland, 1999; Lam et al., 2010; Likert, 1932). Een Likert-schaal is een samenstelling van meerdere Likert-items. Ieder Likert-item bestaat uit een stelling en een responschaal die meestal loopt van 'sterk mee oneens' naar 'sterk mee eens'.

Er is veel onderzoek gedaan naar de validiteit en betrouwbaarheid van Likert-stellingen, op basis waarvan veel (formulerings)voorschriften zijn gedaan (voor een overzicht verwijzen we naar Dillman, Smyth & Christian, 2014; Korzilius, 2000). Omdat meningen in sterkte kunnen variëren (Converse, 1964), bestaat een antwoordschaal in de vragenlijstpraktijk vrijwel altijd uit vijf tot negen schaalpunten (Dillman et al., 2014). Op die manier biedt de schaal een compromis tussen twee conflicterende doelen: enerzijds moet voldoende kans geboden worden om de mening goed uit te drukken, anderzijds moet de keuze niet te complex worden. Wanneer drie schaalpunten worden aangeboden, wordt alleen de richting van de evaluatie gemeten, en niet de sterkte van de attitude. Met vijf of meer schaalpunten wordt zowel richting als intensiteit gemeten, maar dit kan ook nadelig zijn voor de zuiverheid van de meting (Peabody, 1962), omdat respondenten dan over twee dimensies tegelijk moeten nadenken: richting (mee eens/niet mee eens) en intensiteit (niet/helemaal niet) (Duncan & Stenbeck, 1987; Gemenis, 2012).

Hoewel over het optimale aantal schaalpunten discussie is, wordt over het algemeen aangeraden een oneven aantal punten te gebruiken. Door een keuze voor de middenoptie kunnen respondenten immers uiting geven aan gevoelens van een *dilemma* of aan *ambivalentie* (Johns, 2005). De middelste antwoordoptie moet dus een neutrale respons indiceren die een attitude vertegenwoordigt waarvan de intensiteit het midden van het eens-oneens continuüm uitdrukt (Kulas, Stachowski & Haynes, 2008; Lam et al., 2010). Het ontbreken van zo'n optie kan bij respondenten tot ergernis leiden (Preston & Colman, 2000), en daardoor de responskwaliteit verlagen. Door Likert werd het middelpunt van een attitudeschaal gelabeld als 'onbeslist' (Johns, 2010). Sindsdien kent de categorie echter vele namen: 'neutraal', 'onzeker', 'niet zeker', '?' en het tegenwoordig gebruikelijke 'noch eens, noch oneens' (Lam et al., 2010; Baka et al., 2012; Johns, 2010; Kulas et al., 2008).

Een responschaal wordt in attitudevragenlijsten soms uitgebreid met een non-responsoptie, zoals 'geen mening', 'weet ik niet' of 'wil ik niet beantwoorden'. Een non-respons is in attitudemetingen een respons die, in tegen-

stelling tot het neutrale middelpunt, niet bijdraagt aan de meting van de betreffende attitude (Lam et al., 2010); een ‘geen mening’ representeert dus een non-attitudinale respons. Dit kan bijvoorbeeld zijn omdat de respondent geen mening heeft over het stellingonderwerp, omdat hij onverschillig is, of (nog) geen kennis heeft over het attitudeobject (Ryan & Garland, 1999).

2.2 Antwoordopties in stemhulpen

De twee meest prominente Nederlandse stemhulpen maken respectievelijk gebruik van Likert-items met een driepuntsantwoordschaal (*Stemwijzer*; zie Figuur 1) en een vijfpuntsantwoordschaal (*Kieskompas*; zie Figuur 2). De benaming van de antwoordopties verschilt bij de twee stemhulpen. Bij *Stemwijzer* draagt de middelste antwoordoptie het label ‘geen van beide’, bij *Kieskompas* het label ‘neutraal’. Beide antwoordschalen bevatten tevens een non-responsoptie. Die optie heet bij *Stemwijzer* ‘Sla deze vraag over’ en bij *Kieskompas* ‘geen mening’.

Figuur 1 Voorbeeld van een vraag met antwoordopties uit Stemwijzer (Provinciale Staten-verkiezingen Utrecht 2014)

Figuur 2 Voorbeeld van een vraag met antwoordopties uit Kieskompas (Provinciale Staten-verkiezingen Utrecht 2014)

Om het stemadvies te berekenen, gebruikt *Stemwijzer* de methode van de meeste overeenkomst (*Stemwijzer*, n.d.). Iedere stelling waarbij gebruiker en partij hetzelfde antwoord geven, krijgt een punt. Partijen kunnen stellingen niet overslaan, gebruikers wel. De stelling waarbij een gebruiker voor de non-responsoptie ‘sla deze vraag over’ kiest, wordt dus niet meegerekend in het stemadvies, terwijl voor de middelste antwoordoptie wel altijd wordt bekeken welke partijen deze optie óók kozen.

Kieskompas berekent het advies op een andere manier: zij berekenen de positie van de gebruiker op twee dimensies (links-rechts en progressief-conservatief). De gebruiker krijgt vervolgens te zien wat zijn positie in het politieke veld is op basis van die dimensies (zie ook Krouwel, Vitiello & Wall, 2012). Om de positie te bepalen, worden de ‘geen mening’- antwoorden buiten beschouwing gelaten. Net als bij *Stemwijzer* worden de vragen die werden beantwoord met de non-responseoptie dus niet meegenomen in de berekening van het stemadvies. Kortom, in beide stemhulpen werkt het zo dat als een gebruiker, bijvoorbeeld, bij een stelling over dieren in een stemhulp ‘geen mening’ invult, dit thema niet wordt meegenomen naar het stemadvies. Als een stemhulpgebruiker bijvoorbeeld aangeeft geen mening te hebben over een vraag over dierenwelzijn, dan is de kans op een uitslag richting Partij voor de Dieren daarmee kleiner geworden, omdat deze partij zich juist op dit punt van de andere partijen onderscheidt.

2.3 De betekenis van de Middelste Antwoordoptie in praktijk

Hoewel de middelste antwoordoptie bedoeld is als inhoudelijke (attitudinale) respons die een uiting is van gevoelens van ambivalentie of dilemma, vertegenwoordigt de middelste antwoordcategorie in de vragenlijstpraktijk ook verschillende ‘verkeerde’, non-attitudinale redenen. Zo blijkt bijvoorbeeld dat respondenten de middenoptie soms gebruiken om aan te geven dat ze weinig interesse in het onderwerp hebben (Schuman & Presser, 1996). Sommige studies rapporteren dat de middelste antwoordoptie zelfs overwegend non-attitudinale overwegingen vertolkt, zoals vermoeidheid (Krosnick 1991), of een sociaal-wenselijk antwoord (Sturgis et al., 2014). Van een sociaal-wenselijk antwoord is bijvoorbeeld sprake wanneer een respondent door het kiezen van de middelste antwoordoptie probeert te verhullen dat hij geen kennis heeft van het attitudeobject of wanneer de respondent met zijn keuze voor de middenoptie een impopulair, sociaal-onwenselijk, antwoord vermijdt.

Baka et al. (2012) onderzochten onder andere of de interpretaties van de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie zoals die blijken in de vragenlijstliteratuur, zich ook voordoen in stemhulpen. Daartoe voerden

zij een kwalitatieve studie uit onder 71 psychologiestudenten die de Griekse stembulp *Helpmevote* invulden. De participanten werd gevraagd een papieren variant van deze stembulp voor de lokale verkiezingen van 2010 in te vullen. Vervolgens werd hen verzocht de vragen te markeren waarbij voor de middenoptie ('noch eens, noch oneens') of de non-responsie ('geen mening') was gekozen, en vervolgens hun motivering voor die antwoordkeuze op te schrijven. Deze redenen werden vervolgens gecategoriseerd in drie – in onze optiek behoorlijk brede – categorieën: “onverschilligheid en een gebrek aan kennis”, “dilemma’s en ambivalentie”, en “betwisting van een aanname of formulering”.

Uit de resultaten bleken de drie categorieën van betekenis die Baka et al. (2012) onderscheidden, allemaal voor te komen bij de interpretatie van de middelste antwoordoptie. De meeste keuzes voor de middelste antwoordoptie (44.5%) werden gemaakt om inhoudelijke *dilemma’s* en *ambivalentie* over te brengen. Hierbij hadden participanten tegenstrijdige gevoelens over de stelling, omdat ze zowel argumenten voor als tegen de stelling konden bedenken. De stelling “*Verdere immigratie naar Griekenland moet onmiddellijk beperkt worden*” ontlokte bij respondenten bijvoorbeeld antwoorden die aan de ene kant het morele recht van immigranten ondersteunen om een betere levenskwaliteit te zoeken, maar aan de andere kant de negatieve effecten benoemen van onbeperkte immigratie op de levenskwaliteit van autochtone inwoners. Dit is het soort overwegingen waar de middelste antwoordoptie voor bedoeld is.

De tweede categorie betrof *het betwisten van de verwoording en/of de aannames* van de stelling (30.3%). In deze categorie vielen motiveringen waarin bezwaar gemaakt werd tegen de veronderstelde aannames in een vraag. Bijvoorbeeld de stelling “*We moeten meer aandacht besteden aan de rechten van in Griekenland geboren Grieken met Griekse ouders*”, waarop een participant als volgt reageerde: “*We moeten meer aandacht besteden aan de rechten van zowel inheemsen als immigranten.*” Hiermee betwist deze participant de veronderstelling dat er onderscheid gemaakt moet worden in afkomst van de bevolking.

De derde genoemde categorie omvatte gevoelens van *onverschilligheid en een gebrek aan kennis* (25.2%). Antwoorden in deze categorie kwamen voornamelijk voor bij vrij technische vragen over bijvoorbeeld economische/fiscale onderwerpen. De vraag “*Erfbelasting zou afgeschaft of symbolisch moeten worden*” resulteerde bijvoorbeeld in antwoorden waaruit een gebrek aan kennis over het concept erfbelasting in de praktijk bleek. Daarnaast werd deze categorie gekenmerkt door behoefte aan meer verduidelijking; wat betekent bijvoorbeeld *symbolische erfbelasting*? Een minderheid

was onverschillig ten aanzien van het onderwerp van de stelling (bijv. *Het maakt me niet uit of dit al dan niet gebeurt.*).

2.4 De betekenis van de non-responsoptie in praktijk

Waar blijkt dat de middelste antwoordoptie in de praktijk te vaak wordt gekozen, blijkt dat respondenten juist terughoudend te zijn in het gebruik van de non-responsoptie (Johns, 2010). Toch kent deze optie vele verschillende betekenissen. Een non-respons kan een uiting zijn van non-attitudes, bijvoorbeeld als er sprake is van verwarring bij de participant (Francis & Busch, 1975). Een non-respons kan duiden op een ‘ik weet het niet’: een gebrek aan informatie. Daarnaast kan een non-respons een uiting zijn van wat Krosnick (1991) *satisficing* noemt; de respondent heeft dan simpelweg geen zin om goed over het onderwerp na te denken en om zich een mening te vormen. Naast dit soort non-attitudinale redenen, waarbij de respondent dus geen mening over het onderwerp geeft, worden er ook attitudinale redenen genoemd om voor de non-responsoptie te kiezen. Bijvoorbeeld als de respondent geen mening kan geven, omdat hij kampt met een dilemma of ambivalente overwegingen.

In het onderzoek van Baka et al. (2012), waarin de betekenis van de antwoordopties in stemhulpen onderzocht is, zijn voor het gebruik van de non-responsoptie dezelfde drie hoofdcategorieën van overwegingen gevonden als bij de middelste antwoordoptie: *gebrek aan kennis/onverschilligheid, inhoudelijke dilemma's/ambivalentie en het betwisten van de verwoording/aannames van de stelling*. Het verschil tussen de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie blijkt dus niet scherpomlijnd, aangezien respondenten neigen de opties door elkaar te gebruiken (Baka et al., 2012; Lam et al., 2010). Dit betekent dat zowel de middelste antwoordoptie als de non-responsoptie “foutief” worden gebruikt in de stemhulppraktijk.

Voor de keuze van de non-responsoptie zijn daarnaast enkele afwijkende redenen gevonden. Zo is door Baka et al. (2012) geconstateerd dat respondenten de optie kozen wanneer zij twijfelden over de effectiviteit van de in de stelling voorgestelde maatregelen.

2.5 Kritiek op het onderzoek van Baka et al. (2012)

Het onderzoek van Baka et al. (2012) geeft reden om te veronderstellen dat, net als in vragenlijsten, ook in stemhulpen de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie door elkaar heen worden gebruikt. Er is echter vanuit verschillende invalshoeken kritiek op het onderzoek van Baka et al. (2012) te leveren. Zo is de categorie-indeling van Baka et al. (2012) behoorlijk grofmazig, omdat bijvoorbeeld “een gebrek aan kennis en onverschillig-

heid” als één soort categorie bestempeld wordt om voor een bepaalde antwoordoptie te kiezen. In onze optiek zijn ‘een gebrek aan kennis’ en ‘onverschilligheid’ twee heel verschillende dingen: een stemhulpgebruiker kan immers veel kennis hebben over een onderwerp, maar ook zeer onverschillig zijn en daarom geen mening geven over het onderwerp. Bovendien lijkt het weinig gespecificeerde codeerschema (p.c., 13-3-2014) verre van uitputtend, en is het te betwijfelen of deze codering door verschillende beoordelaars betrouwbaar te maken is.

Daarnaast is er kritiek te geven op de ecologische validiteit van het onderzoek van Baka et al. (2012): de respondenten vulden immers niet online een stemhulp in, maar deden dat op papier. Vervolgens noteerden participanten achteraf wat hun motivaties waren voor een bepaalde antwoordkeuze. Door deze manier van meten kunnen tevens vraagtekens worden gezet bij de constructvaliditeit: omdat respondenten pas achteraf moesten bedenken wat hun motivaties waren voor een antwoordkeuze, is er het risico dat deze antwoorden vertekend zijn. Ten slotte kan kritiek geleverd worden op de externe validiteit van het onderzoek, omdat de onderzoekspopulatie van Baka et al. (2012) louter bestond uit studenten. Daarmee geeft het onderzoek dus geen goede afspiegeling van de gemiddelde stemhulpgebruiker (zie ook Van de Pol et al., 2014; Marschall, 2014). Daarnaast richtte deze studie zich op 5-puntsschaalvragen zoals deze worden gebruikt in de *Kieskompas*-achtige stemhulpen, maar is het onbekend of de resultaten ook gelden voor driepuntsschalen zoals die in de *Stemwijzer*-achtige stemhulpen worden gebruikt.

2.6 Onderzoeksvragen

Het hier gepresenteerde onderzoek is een replicatie van Baka et al. (2012), toegepast op *Stemwijzer*, en verbeterd op een groot aantal methodologische aspecten. Meer specifiek staan in de huidige studie vier onderzoeksvragen centraal. Allereerst wordt bekeken welke betekenissen stemhulpgebruikers aan de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie toekennen (vraag 1). We bekijken daarnaast (vraag 2) in hoeverre gebruikers van stemhulpen de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie kiezen op basis van de bedoelde gronden; de middelste antwoordoptie zou uitsluitend gebruikt moeten worden om uiting te geven aan attitudinale gevoelens van *dilemma* of *ambivalentie*, terwijl de non-responsoptie uiting zou moeten zijn van non-attitudinale overwegingen. We stellen vervolgens de vraag (vraag 3) of gebruikers de bedoelde gronden van de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie juist inschatten wanneer we ze hier achteraf gericht naar vragen. Tot slot tracht dit onderzoek een ant-

woord te vinden op de vraag of stemhulpgebruikers de gevolgen van de keuze voor de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie voor het stemadvies juist inschatten (vraag 4); de middelste antwoordoptie wordt immers meegenomen in de berekening van het stemadvies terwijl bij een keuze voor de non-responsoptie de vraag buiten beschouwing wordt gelaten.

3 Methode

3.1 Onderzoeksontwerp

Om te onderzoeken welke redenen stemhulpgebruikers hebben voor het kiezen van de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie, zijn de betekenissen die deze opties hebben voor stemhulpgebruikers achterhaald met twee methoden: een hardopdenkonderzoek en een retrospectief interview met de respondent. Hardopdenken voorkomt reconstructies van redenen achteraf doordat men metéén bij het geven van een antwoord de redenen daarvoor verwoordt, maar kan leiden tot een verstoring van het primaire proces van vraagbeantwoording (De Jong & Schellens, 1995) en bovendien is onzeker of de stemhulpgebruiker de reden voor zijn of haar specifieke antwoordkeuze met voldoende detail verwoordt. Bij het afnemen van alleen maar een retrospectief interview bestaat de kans dat teveel naar constructies van redenen achteraf wordt gevraagd, zonder dat de gebruiker zich tijdens het beantwoorden van die redenen bewust was. Daarom heeft een deel van de participanten ($N = 20$) deelgenomen aan een hardopdenkonderzoek gevolgd door het interview. De overige participanten ($N = 35$) namen enkel deel aan het interview. Omdat de resultaten met betrekking tot de hardopdenkverbalisaties en de interviews – uiteindelijk – grofweg hetzelfde beeld lieten zien, is ervoor gekozen geen uitspraak te doen over eventuele verschillen tussen deze meetmethoden.

3.2 Materiaal

Participanten doorliepen de *Stemwijzer* die voorafgaand aan de gemeenteraadsverkiezingen van 2014 voor de gemeente Helmond was geconstrueerd (zie <http://helmond.stemwijzer.nl/>). Er is gebruik gemaakt van de daadwerkelijke *Stemwijzer* zoals die via het web werd aangeboden, zodat de volgorde en formulering van de stellingen, de vormgeving van de stemhulp en de antwoordschaal natuurgetrouw waren.

3.3 Instrumentatie

Alvorens participanten begonnen aan het invullen van de *Stemwijzer*, beantwoordden zij in een vragenlijst enkele vragen over demografische gegevens.¹ Na afloop van het (al dan niet hardopdenkend) invullen van de stemhulp en het interview kregen respondenten nogmaals een korte vragenlijst voorgelegd. Hierin zijn zes algemene vragen over de begrijpelijkheid van de stemhulp gesteld (vragen gebaseerd op Maes, Ummelen & Hoeken, 1996). Op basis van deze vragen is gekeken of er een verschil was tussen de groep die de stemhulp hardop denkend had ingevuld, en de groep die alleen aan het interview achteraf deelnam. Omdat de vragen over begrijpelijkheid van de stemhulp een matige interne consistentie lieten zien ($\alpha = .55$), zijn ze los geanalyseerd. Of de stemhulp moeilijk, eenvoudig, overzichtelijk, of logisch opgebouwd werd bevonden, bleek niet afhankelijk van het al dan niet hardopdenkend invullen (in alle gevallen $t < 1.99$, $p > .05$). Daarnaast bleek dat participanten de stemhulp minder onduidelijk vonden wanneer zij deze hardop denkend invulden ($M_{\text{hardopdenk}} = 1.85$, $SD = .81$; $M_{\text{interview}} = 2.40$, $SD = 1.14$; $t(50.3) = 2.07$, $p = .04$), maar ze vonden deze ook bondiger ($M_{\text{hardopdenk}} = 4.20$, $SD = .52$; $M_{\text{interview}} = 3.83$, $SD = .79$; $t(51.6) = 2.10$, $p = .04$). Over het algemeen lijkt het hardop denken dus geen consistent negatief effect op het invullen van de stemhulp te hebben gehad.

3.4 Procedure

Hardopdenkonderzoek. Tijdens het hardopdenkonderzoek werd gebruik gemaakt van de concurrent think-aloud (CTA) methode. Dit hield in dat participanten de 30 *Stemwijzer*-stellingen beantwoordden en simultaan hun gedachten hardop verwoordden. Uit de opgenomen verbalisaties en de geobserveerde handelingen van de proefpersoon zijn vervolgens redenen voor keuzes voor de middelste antwoordcategorie en de non-responsie gedestilleerd.

Tijdens het hardopdenk-onderzoek vond interactie plaats tussen proefleider en participant naar voorbeeld van de ‘speech communication’ benadering van Boren en Ramey (2000). Dit hield in dat de proefleider de participant probeerde te stimuleren om hardop te denken wanneer zich hierin haperingen voordeden. De proefleider stimuleerde de participant in het geval van een stilte langer dan ongeveer 10-20 seconden door te zeggen: “Probeer zo veel mogelijk hardop te blijven denken”, “Mm-hmm”, of “Probeer je handelingen en gedachten hardop te benoemen”. Indien een proefpersoon hierop niet reageerde, werd deze nogmaals aangespoord om hardop te denken (na ongeveer 30-60 seconden). Dit gebeurde door te vragen

“Wat denk je nu?”. In de praktijk bleek aansporing nauwelijks nodig en leverde het hardop denken weinig tot geen problemen op bij participanten.

Interview achteraf. Terwijl de participant de stellingen van de *Stemwijzer* van Helmond al dan niet hardop denkend invulde, hield de proefleider bij welke stellingen beantwoord werden met de middelste antwoordoptie of de non-responsoptie. Na afloop van het invullen van de stembulp besprak de proefleider met de participant de stellingen waarbij deze een van die twee opties als antwoord had gekozen. De proefleider stelde de participant vragen aan de hand van een interviewschema.² Het interviewschema had de vorm had van een “omgekeerde trechter” (Emans, 2012). Dit betekent dat het interview begon met de open, niet sturende vraag: “Wat was of waren uw overwegingen bij het beantwoorden van deze stelling?”. Indien het antwoord van de proefpersoon niet informatief genoeg werd bevonden of uitbleef, vroeg de proefleider door middel van steeds specifiekere wordende vragen verder naar de reden voor het kiezen van de middelste antwoordoptie of de non-responsoptie. In praktijk bleek dat de participant na het stellen van de eerste vraag vaak al een bruikbaar antwoord wist te produceren.

Nadat de participant al zijn of haar keuzes voor de middelste antwoordcategorie en de non-responsoptie verantwoord had, volgden enkele algemene vragen naar de functie van deze antwoordopties. De proefleider vroeg de participant: “Kunt u mij in uw eigen woorden vertellen wat u denkt dat de functie van de middelste antwoordoptie ‘Geen van beide’ is?”. Vervolgens werd dezelfde vraag gesteld over de ‘Sla deze vraag over’-optie. Hierna vroeg de proefleider aan de participant of deze dacht dat bij een keuze voor ‘Geen van beide’ en/of ‘Sla deze vraag over’, de betreffende stelling meegerekend werd in het uiteindelijke stemadvies van de stembulp.

3.5 Participanten

De participantengroep bestond uit 55 inwoners van de gemeente Helmond, waarvan 27 mannen en 28 vrouwen. Deze participanten waren gerekruteerd volgens convenience sampling technieken, en kwamen uit het persoonlijke netwerk van de eerste auteur. Twintig van hen voerden de ‘hardopdenk’-taak uit en namen deel aan het interview. De overige 35 participanten namen enkel deel aan het interview. De gemiddelde leeftijd was 43 jaar ($SD = 15.2$) en liep uiteen van 19 tot en met 67 jaar. Dit benaderde de studie van Van de Pol et al. (2014), waaruit bleek dat de gemiddelde leeftijd van de *Kieskompas*-populatie ongeveer 40 jaar is; voor Stem-

wijzer zijn deze gegevens naar beste weten niet beschikbaar. Van de 55 proefpersonen was 60% hoogopgeleid en was 40% niet hoogopgeleid. De definitie van hoogopgeleid (universitair of HBO) kwam overeen met die van Van de Pol et al. (ibid), evenals het percentage van 60% hoogopgeleiden binnen de *Kieskompas*-populatie geschetst door Van de Pol et al. (ibid). Al met al geeft dit aan dat de respondentgroep daadwerkelijk divers van aard was. Dit is in tegenstelling met het onderzoek van Baka et al. (2012) waarin alleen hoogopgeleiden tussen de 18 en 25 jaar oud meededen.

3.6 Codering

De antwoorden van participanten zijn zowel bij het hardopdenkonderzoek als het interview opgenomen en deze zijn later middels een kwalitatieve inhoudsanalyse geanalyseerd. Hieronder wordt uiteengezet hoe de data aan de hand van een codeerschema (tabel 1) zijn geanalyseerd.

De constructie van het codeerschema. Het gebruikte codeerschema bevat *attitudinale responsen*, *non-attitudinale responsen* en één inductief gekozen categorie die los van deze tweedeling fungeert (*overige responsen*). De keuze voor de indeling in het codeerschema kwam voort uit de eerdergenoemde aanname dat selectie van de middelste antwoordoptie gebeurt op basis van twee gronden: een van attitude of een van non-attitude (Baka et al., 2012; Lam et al., 2010). De restcategorie *overige responsen* omvatte uitingen die niet duidelijk als attitudinaal of non-attitudinaal ingedeeld konden worden. We zullen nu de verdere indeling van deze drie hoofdcategorieën verder uiteenzetten.

De attitudinale categorieën *dilemma*, en *ambivalentie* zijn ontleend aan de bevindingen van Baka et al. (2012) met betrekking tot de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie. De categorieën worden beschouwd als attitudinaal, omdat overwegingen in deze categorieën altijd een mening van de participant bevatten ten aanzien van het onderwerp van de stelling; bij *dilemma's* wegen twee meningen immers even zwaar en bij *ambivalentie* zijn de meningen van de participant in strijd met elkaar.

De non-attitudinale categorieën *betwisten van de stelling*, *onwetendheid*, *gebrek aan persoonlijke relevantie* en *onverschilligheid* zijn eveneens ontleend aan de bevindingen van Baka et al. (2012) en voor het doel van dit onderzoek nader gedefinieerd (zie tabel 1). Daarnaast hebben we een aparte categorie gemaakt voor responsen die indiceren dat niet alleen één individuele stelling, maar de hele stemhulp wordt bekritiseerd (*De stemhulp wordt betwist*). De aanname dat de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie gebruikt worden voor *sociaal-wenselijke antwoorden* kwam voort uit Lam et al. (2010). De categorie *oppervlakkige respons* indi-

ceert dat respondenten soms een antwoord kiezen omdat ze ondoordacht antwoorden (Krosnick, 1991). Tot slot hebben we de categorie *vermijden consequenties eens/oneens* toegevoegd, omdat participanten soms bewust voor de middelste antwoordoptie of de non-responsoptie kozen, omdat ze bang waren dat er ten onrechte verkeerde conclusies zouden worden getrokken uit een directioneel antwoord. Al deze categorieën worden beschouwd als non-attitudinaal, omdat overwegingen in deze categorieën erop duiden dat de participant geen mening over het attitudeobject kan of wil geven.

Onder de *overige responsen* vallen *foutieve responses*, waarin de respondent per ongeluk voor 'sla deze vraag over' of 'geen van beide' kiest, en reacties waaruit blijkt dat de respondent denkt dat de stelling later nog een keer terugkomt als hij voor 'sla deze vraag over' kiest. Tot slot is er een categorie verbalisaties die als 'missing' gecodeerd is. Dit kwam voor als een verbalisatie niet goed te verstaan was, of niet was in te delen in een van de overige categorieën. Een voorbeeld hiervan is de verbalisatie: "*Ik kan geen verdere argumentatie bedenken over waarom ik 'geen van beide' kies*".

Het coderen. Overwegingen van participanten konden in meerdere categorieën tegelijk vallen, zoals de verbalisatie van een participant tijdens het beantwoorden van de stembijstand "De gemeente moet meer geld geven aan Super Sociaal (de supermarkt voor arme huishoudens)" aantoont: "*De gemeente is er voor uitkeringen, niet om Super Sociaal overeind te houden. Bovendien weet ik niet wat de supermarkt nu krijgt.*" De verbalisatie bevat een non-attitudinale respons in de vorm van het 'betwisten van de stelling' dat het de taak van de gemeente is om geld te geven aan een supermarkt voor arme huishoudens. Daarnaast bevat de verbalisatie een non-attitudinale respons in de vorm van *onwetendheid* over het bedrag dat de supermarkt op het moment van invullen van de stembijstand reeds ontving van de gemeente. In dergelijke gevallen werden meerdere redenen voor de keuze genoteerd.

Betrouwbaarheid coderingen. Alle verbalisaties die betrekking hadden op het hardopdenkgedeelte van het onderzoek ($N = 107$), zijn gecodeerd door zowel de eerste auteur als door een MA-student Communicatie- en Informatiewetenschappen van de Universiteit Utrecht die op dat moment ook een scriptie schreef over stembijstand. Op basis van deze coderingen is allereerst per hoofdcategorie uit het codeerschema (zie Tabel 1) Cohen's Kappa berekend als maat voor de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid. Uitgaand van de interpretatie volgens Rietveld en Van Hout (1993), was de Kappa voor drie de hoofdcategorieën redelijk tot goed (Kappa Attitudinaal: 0.789; Kappa Non-attitudinaal: 0.501; Kappa Overig: 0.795), en zelfs goed tot

uitstekend als we de Kappa delen door de maximaal mogelijke Kappa gegeven de randtotalen (Kappa Attitudinaal: 0.870; Kappa Non-attitudinaal: 0.926; Kappa Overig: 0.810).

Ook per subcategorie is – voor zover dat mogelijk was³ – de Kappa berekend. Voor de meeste subcategorieën was de Kappa redelijk tot goed (Kappa tussen de 0.681 en 0.826), behalve voor de subcategorieën *dilemma*, *oppervlakkige respons*, en *later op terugkomen*. Dit bleek te komen omdat de tweede codeur de definitie van *dilemma* een stuk enger had opgevat dan de eerste codeur. Op dit punt zijn de coderingen van de eerste auteur aangehouden, en zijn dus alle uitingen waar de respondent zowel argumenten voor als tegen de stelling benoemt als *dilemma* gecodeerd. Voor *oppervlakkige respons* en *later op terugkomen* kwamen de verschillen voort uit het feit dat de tweede codeur deze categorieën helemaal niet had gebruikt en de eerste codeur wel. Ook op dit punt zijn de coderingen van de eerste auteur aangehouden, omdat deze het meest recht deden aan de definities in het codeerschema.

Tabel 1 Codeerschema voor het analyseren van de motieven achter de keuze voor de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie

Attitudinale respons	Definitie	Voorbeeld
Dilemma	<i>De twee alternatieven in de geopperde wisselwerking van de stelling wegen even zwaar voor de participant.</i>	"Ik vind wel dat de thuiszorg gehandhaafd moet worden, maar ik vind niet dat de lokale belastingen omhoog mogen."
Ambivalentie	<i>De participant koestert tegenstrijdige gevoelens opzichte van het in de stelling bevroegde attitudeobject.</i>	"For the time being vind ik het een leuke oplossing, maar ik denk dat er ook wel iets anders gebouwd kan worden."
Non-attitudinale respons	Definitie	Voorbeeld
Onwetendheid	<i>De participant kiest voor de middelste antwoordoptie of non-responsoptie omdat deze niet genoeg kennis heeft van het onderwerp van de stelling.</i>	"Daar weet ik niet genoeg vanaf."
De inhoud van de stelling wordt betwist	<i>De participant kiest bewust voor een de middelste antwoordoptie of non-responsoptie, omdat deze wil ageren tegen de stelling.</i>	"Dat vind ik een stomme stelling."
Onverschilligheid / Onbelangrijk	<i>De stelling wekt relatief minder interesse bij de participant waardoor deze de stelling een mindere mate van overweging gunt.</i>	"Wat interesseert mij dat nou?"
Niet van toepassing	<i>Het onderwerp van de stelling is niet van toepassing op de participant.</i>	"Ik heb geen auto, dus ik weet niet hoe groot het probleem is."

Attitudinale respons	Definitie	Voorbeeld
Non-attitudinale / oppervlakkige respons	<i>De participant geeft geen antwoord op de stelling. Heeft geen mening. Gebruikt de middelste antwoordoptie of non-responsoptie als vlucht.</i>	"Dan geef je geen antwoord." "Daar heb ik geen mening over." "Als escape voor mensen."
Vermijden consequenties eens of oneens	<i>De participant kiest voor de middelste antwoordoptie of non-responsoptie om de mogelijke consequenties voor de keuze van eens of oneens voor het stemadvies te vermijden</i>	"Als ik oneens kies, lijkt het net alsof ik het tegenovergestelde nastreef maar dat is niet zo"
De stemhulp wordt betwist	<i>De participant hekelst het medium, omdat Stemwijzer en/of de stellingen niet voldoen aan de verwachtingen/eisen van de participant.</i>	"Dan zit je in zo'n modus van: weer zo'n onzinvraag en dan ga je steeds meer overslaan."
Sociaal wenselijk antwoord	<i>De participant wil geen sociaal onwenselijke inhoudelijke respons geven dus gebruikt de middelste antwoordoptie of non-responsoptie als 'safe haven'.</i>	"Ik houd mijn mening hierover liever privé."
Overige responsen		
Later op terug komen	<i>De participant kiest voor 'Sla deze vraag over' in de veronderstelling dat deze de stelling later nogmaals krijgt.</i>	"Ik dacht: dan kom ik hier later op terug."
Foutieve keuze	<i>De participant wilde eigenlijk voor eens of oneens kiezen maar koos per abuis voor een de middelste antwoordoptie of non-responsoptie.</i>	"Dat had eigenlijk eens/oneens moeten zijn."
Missing	<i>Uiting is niet in te delen in een van de categorieën</i>	"Ik kan geen verdere argumentatie bedenken over waarom ik 'geen van beide' kies".

4 Resultaten

Vanaf paragraaf 4.1 komen de resultaten van de verschillende metingen in het licht van de drie onderzoeksvragen aan bod. Voorafgaand daaraan wordt hier eerst uiteengezet hoe vaak de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie gekozen zijn om een algemeen beeld te krijgen van de data.

In het huidige onderzoek is *Stemwijzer Helmond* door 55 participanten ingevuld. Alle participanten beantwoordden alle 30 stellingen, wat betekent dat er in totaal 1650 antwoorden gegeven zijn. Zoals in Tabel 2 te lezen is, kozen participanten 283 keer voor de middelste antwoordoptie 'Geen van beide'. Dit kwam overeen met 17.2% van het totaal aantal antwoorden. Participanten kozen 27 keer voor de non-responsoptie 'Sla deze vraag over', wat overeenkwam met 1.6% van alle antwoorden.

Het percentage keuzes voor de middelste antwoordoptie komt redelijk overeen met het keuzepercentage voor deze optie (18.3%) in de studie van Baka et al. (2012). Het keuzepercentage voor de non-responsoptie ligt in het huidige studie echter lager dan in de studie van Baka et al. (2012), 1.6% om

5.3%. Participanten in ons onderzoek waren dus relatief terughoudend in het gebruik van de non-responsoptie.

Voordat de redenen voor de keuze van deze antwoordopties wordt onderzocht, is het voor het vormen van een algemeen beeld relevant om te zien of non-responsopties steeds bij dezelfde stelling zijn gekozen, of steeds door dezelfde stemhulpgebruikers. De keuze voor de middenoptie en de non-responsoptie blijkt zowel afhankelijk te zijn van persoonskenmerken, als van stellingkenmerken. Uit een clustering van de frequenties van participanten en stellingen bleek dat een respondent gemiddeld 5.64 ($SD = 3.93$) van de 30 keer koos voor de middelste antwoordoptie of de non-responsoptie. Frequenties liepen uiteen van nul tot vijftien keuzes voor de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie per persoon. Iedere stelling werd door de 55 proefpersonen gemiddeld 10.33 ($SD = 6.70$) keer beantwoord met de middelste antwoordoptie of de non-responsoptie. Frequenties liepen uiteen van 2 tot 34 keuzes per stelling. Deze gegevens laten zien dat er vermoedelijk zowel respondentkenmerken als stellingkenmerken zijn die het aantal keuzes voor 'sla deze vraag over' of 'geen van beide' beïnvloeden. Tegelijkertijd laten deze observaties zien dat het zinvol is om de redenen voor de keuze voor deze antwoordopties verder te bestuderen, omdat het zeer zeker niet zo is dat slechts één respondent of één enkele stelling deze antwoorden heeft gegenereerd.

Tabel 2 Keuzefrequenties van de antwoordopties in *Stemwijzer Helmond* door de 55 stemhulpgebruikers

Antwoord	Frequentie	Percentage
Eens	745	45.2
Oneens	594	36.0
Geen van beide	283	17.2
Sla deze vraag over	27	1.6
Missing	1	0.1
Totaal	1650	100*

Noot. Na correctie afrondingsverschillen.

4.1 Vraag 1: Betekenis van de Middelste Antwoordoptie en de Non-responsoptie

De overwegingen van participanten bij het beantwoorden van stemhulpstellingen zijn in kaart gebracht door te kijken hoe vaak bepaalde redenen om te kiezen voor de non-responsoptie of de middelste antwoordoptie tijdens het hardopdenken of in het interview achteraf werden genoemd. Zoals eerder aangegeven konden meerdere redenen gegeven worden om

een antwoordkeuze te onderbouwen. Het aantal genoemde redenen in elke categorie staat daarom als functie van het totaal aantal genoemde redenen weergegeven (zie Tabel 3).

De middelste antwoordoptie. De voornaamste reden voor het kiezen van de middelste antwoordoptie blijkt *onwetendheid* te zijn: 40% van de keuzes voor de middelste antwoordoptie komt uit onwetendheid voort. Zo noemt een van de respondenten als reden voor de middelste antwoordoptie: *“Ik vind dat ik niet genoeg informatie heb over waar die weg dan door zou gaan.”* Daarnaast kiezen respondenten relatief vaak voor de middelste antwoordoptie omdat ze de *formulering van de stelling betwisten* (20% van alle motivaties valt in deze categorie). Een voorbeeld hiervan is deze verbalisatie van een participant: *“Ik vind dit een kort door de bocht stelling.”* Respondenten kozen ook regelmatig voor de middelste antwoordoptie omdat ze een tegenstrijdige mening hadden (17%). Een voorbeeld hiervan is een reactie op de stelling *Bijstandsgerechtigden die geen vrijwilligerswerk willen doen, krijgen minder geld.* Een respondent antwoordde hierop *“Kijk ze mogen best iets voor hun centen doen, maar als mensen al 20 jaar in de bijstand zitten, krijg je die niet meer nuttig en gemotiveerd”* en koos voor de middelste antwoordoptie.

Tabel 3 Overwegingen participanten bij keuze voor middelste antwoordoptie en non-responsoptie

Functie	Middelste antwoordoptie	Non-responsoptie	Totaal
Attitudinale respons			
Ambivalentie	91 (17%)	6 (12%)	97 (16%)
Dilemma	27 (5%)		27 (5%)
Non-attitudinale respons			
Onwetendheid	217 (40%)	26 (53%)	243 (41%)
De inhoud van de stelling wordt betwist	110 (20%)	6 (12%)	116 (20%)
Onverschilligheid / Onbelangrijk	51 (9%)	2 (4%)	53 (9%)
Niet van Toepassing	19 (3%)	1 (2%)	20 (3%)
Overige non-attitudinale responsen	11 (2%)	1 (2%)	12 (2%)
Overige responsen			
Later op terugkomen		5 (10%)	5 (<1%)
Foutieve keuze	14 (3%)	2 (4%)	16 (3%)
Missing	4 (1%)		4 (<1%)
Totaal	544 (100%)	49 (100%)	593 (100%)

Noot: Sommige non-attitudinale redenen voor de keuze van ‘geen van beide’ of ‘sla de ze vraag over’ kwamen erg weinig voor. Deze zijn daarom voor de overzichtelijkheid samengevat onder ‘overige non-attitudinale responsen’.

De non-responsoptie. Net als voor de middelste antwoordoptie, geldt ook voor de non-responsoptie dat *onwetendheid* de belangrijkste reden is voor de keuze. Maar liefst 53% van de keuzes voor de non-responsoptie komt (mede) uit een dergelijke overweging voort. Daarnaast kiezen, net als bij de middelste antwoordoptie, respondenten ook vaak voor de non-responsoptie om uiting te geven aan boosheid over de *formulering van de stelling* of aan gevoelens van *ambivalentie* (beide 12%). Dat betekent dat, over het geheel genomen, respondenten dezelfde redenen hebben voor de keuze voor de middelste antwoordoptie als voor de non-responsoptie.

Overige overwegingen. Zoals uit Tabel 3 af te lezen is, waren er naast attitudinale en non-attitudinale overwegingen, ook nog enkele overige overwegingen die niet binnen deze tweedeling gevangen konden worden. Vijf keer werd de non-responsoptie 'Sla deze vraag over' gekozen omdat participanten dachten dat ze tijdens het invullen later bij die specifieke stelling terug zouden keren. Zij hadden dus extra bedenktijd nodig, zoals deze participant: "Ik dacht dat ik die stelling op het eind nog een keer zou krijgen." Daarnaast bleek in 16 gevallen dat participanten een *foutieve keuze* maakten, omdat zij per abuis voor de middelste antwoordoptie of de non-responsoptie kozen terwijl hun eigenlijke bedoeling was om voor eens of oneens te kiezen.

4.2 Vraag 2: Correct Gebruik van de Antwoordopties

Vanuit de literatuur geldt de aanname dat de middelste antwoordoptie een attitudinale respons is die uiting geeft aan ofwel *ambivalentie* ofwel een *dilemma* (Johns, 2005). In alle andere gevallen zou de respondent voor de non-responsoptie moeten kiezen. Omdat respondenten meerdere motieven voor de keuze van een van beide antwoordopties konden hebben, is 'correct' gebruik van de twee antwoordopties op basis van de 'bedoelde gronden' gemeten door vast te stellen of aan keuzes voor de opties ten minste één juiste overweging ten grondslag ligt. Immers, wanneer een participant voor de middelste antwoordoptie kiest vanwege zowel *ambivalentie* als *onwetendheid*, is dit dan 'correct' gebruik van de optie? Omdat niet bekend is welke overweging het zwaarst weegt, wordt een verbalisatie die minstens één overweging bevat die 'correct' is, in dit onderzoek als juist gebruik beschouwd.

Na analyse bleek dat 110 van de 283 keuzes voor de middelste antwoordoptie onder andere gemaakt worden op basis van een *dilemma* of *ambivalentie*. Dit betekent dat aan 38.9% van de keuzes voor de middelste antwoordoptie minimaal één correcte overweging ten grondslag lag. Aan 6.1% van de keuzes voor de middelste antwoordoptie lagen geen correcte

overwegingen ten grondslag, dus alleen één of meerdere incorrecte overwegingen.

Van de 27 keuzes voor de non-responsoptie, vonden er 26 plaats op basis van ten minste één van de correcte responscategorieën (dus niet zijnde een *dilemma* of *ambivalentie*) en ontbrak van één keuze een codering. Dit betekent dat aan alle gecodeerde keuzes voor de non-responsoptie, minimaal één correcte overweging ten grondslag lag. Hoewel de non-responsoptie dus – als deze wordt gekozen – gekozen wordt vanuit ‘juiste’ motieven, moet ook gesteld worden dat de non-responsoptie te weinig wordt gekozen; ruim 60% van de keuzes voor de middelste antwoordoptie zou eigenlijk een keuze voor de non-responsoptie moeten zijn. Dit betekent dat de middelste antwoordoptie in de stemhulppraktijk teveel wordt gekozen en de non-responsoptie te weinig.

4.3 Vraag 3: Functies Antwoordopties bij nadere reflectie

Participanten is achteraf gericht gevraagd naar wat zij dachten dat de functies van de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie waren. De verwachting was dat het beeld van de betekenis van deze opties via deze stellingoverschrijdende methode verder kon worden aangevuld. De antwoorden op deze vragen zijn gecodeerd volgens de categorieën die geschetst zijn in paragraaf 4.1. Het codeerschema moest hierbij wel met een categorie worden aangevuld omdat een substantieel deel van de respondenten letterlijk aangaf dat de functies van de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie volgens hen inwisselbaar waren. De resultaten van de tellingen worden getoond in Tabel 4.⁴

De functie die het vaakst aan de middelste antwoordoptie werd toegeschreven door participanten, was een van de ‘bedoelde’ functies, namelijk om uiting te geven aan *ambivalentie* (28.7%). Deze functie werd echter op de voet gevolgd door het uiting geven aan *onwetendheid* (25.6%), een reden die eigenlijk beter past bij de non-responseoptie. Uiting geven aan een *dilemma* werd als derde genoemd (20.2%). Dit is ook een van de ‘correcte’ functies van de middelste antwoordoptie.

De functie die participanten het vaakst aan de non-responsoptie toevoegen, was *onwetendheid* (32.1%), gevolgd door de globale categorie *non-attitudinale/oppervlakkige respons* (16.5%) waarmee mensen aangaven dat zij de non-responsoptie kozen wanneer zij ‘geen mening’ hadden over de stelling of de optie zagen als escape en als het niet beantwoorden van de vraag. De derde toegeschreven optie betrof *onverschilligheid* (12.8%). De participanten schatten de functie van de non-responsoptie over het algemeen goed in. De ‘incorrecte’ betekenissen van deze optie; *ambivalentie* en

dilemma, zijn immers slechts 8 keer (7.3%) genoemd als functie van de non-responsoptie.

Het algemene beeld dat hier ontstaat, is dat participanten iets vaker de juiste functies toeschreven aan de middelste antwoordoptie wanneer gericht naar de betekenis van deze functie werd gevraagd. Waar in het feitelijke gebruik aan ongeveer 40% van de keuzes voor de middelste antwoordoptie een juiste reden ten grondslag lag, werd achteraf aan bijna 50% de juiste functie van 'dilemma' of 'ambivalentie' toegeschreven. Dit neemt niet weg dat ook wanneer er achteraf expliciet naar de betekenis werd gevraagd, er dus veel onjuiste betekenissen werden genoemd. Voor de non-responsoptie zagen we dat in het feitelijke gebruik altijd minimaal een 'juiste', non-attitudinale reden werd genoemd. Dit beeld moet op basis van de gegevens van Tabel 4 iets genuanceerd worden, omdat participanten bij de non-responsoptie in 10% van de gevallen noemen dat deze antwoordoptie inwisselbaar is met de middelste antwoordoptie.

Tabel 4 Functies van de antwoordopties op meta-niveau

Functie	Middelste antwoordoptie	Non-responsoptie	Totaal
Attitudinale respons			
Dilemma	26 (20.2%)	3 (2.8%)	29 (12.2%)
Ambivalentie	37 (28.7%)	5 (4.6%)	42 (17.6%)
Non-attitudinale / oppervlakkige respons			
Onwetendheid	33 (25.6%)	35 (32.1%)	68 (28.5%)
De inhoud van de stelling wordt betwist	5 (3.9%)	2 (1.8%)	7 (2.9%)
Onverschilligheid / Onbelangrijk	8 (6.2%)	14 (12.8%)	22 (9.2%)
Persoonlijk relevant	1 (0.8%)	2 (1.8%)	3 (1.3%)
Stelling niet mee laten tellen in het advies.	1 (0.8%)	12 (11.0%)	13 (5.5%)
Non-attitudinale / oppervlakkige respons	11 (8.5%)	18 (16.5%)	29 (12.2%)
Overige non-attitudinale responsen	4 (3.1%)	3 (2.8%)	7 (2.9%)
Overige responsen			
Later op terug komen		4 (3.7%)	4 (1.7%)
Functies uitwisselbaar	3 (2.3%)	11 (10.1%)	14 (5.9%)
Totaal	129 (100%)	109 (100%)	238 (100%)

Noot: Bij nadere reflectie door participanten vielen antwoorden vaker in de categorie 'Non-attitudinale / oppervlakkige respons', dit in tegenstelling tot overwegingen in tabel 3. Zodoende is deze categorie ditmaal los opgenomen in tabel 4. Sommige non-attitudinale redenen voor de keuze van 'geen van beide' of 'sla deze vraag over' kwamen daarentegen erg weinig voor. Deze zijn daarom voor de overzichtelijkheid samengevat onder 'overige non-attitudinale responsen'.

4.4 Vraag 4: Gevolgen Antwoordopties voor Stemadvies

In het interview achteraf is respondenten ook gevraagd of ze denken dat keuzes voor de antwoordopties ‘Geen van beide’ en ‘Sla deze vraag over’ meegerekend worden in het stemadvies. De genoemde antwoorden op deze vraag staan weergegeven in Tabel 5. Het bleek dat 50.9% van de participanten de werking van de stemhulp goed interpreteerde: wanneer de middelste antwoordoptie wordt gekozen, wordt de stelling immers wel meegerekend in het stemresultaat en bij de non-responsoptie niet. De overige participanten (47.3%) interpreteerden de werking van de stemhulp echter niet goed: zij dachten ten onrechte dat óók een ‘sla deze vraag over’ wordt meegenomen in het stemadvies (27.3%), of meenden ten onrechte dat een keuze voor de middelste antwoordoptie óók niet wordt meegenomen in het stemadvies (20.0%).

Tabel 5 Antwoordfrequenties bij vraag: Worden keuzes voor antwoordopties meegerekend in stemadvies?

Meegerekend	Frequentie
Alleen Middelste Antwoordoptie	28 (50.9%)
Beide	15 (27.3%)
Beide niet	11 (20.0%)
Weet ik niet	1 (1.8%)
Totaal	55 (100%)

5 Conclusie en discussie

Om tot een valide stemadvies te komen, is het belangrijk dat stemhulpgebruikers de antwoordschaal in stemhulpen op de juiste manier gebruiken. In deze studie is daarom geprobeerd de betekenis te achterhalen van de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie voor gebruikers van *Stemwijzer*, en te evalueren of de antwoordopties goed gebruikt worden. Daarnaast is onderzocht of stemhulpgebruikers weten hoe een keuze voor de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie een effect heeft op het stemadvies.

Om die onderzoeksvragen te beantwoorden, vulden 55 inwoners van de gemeente Helmond de stemhulp voor die gemeente in. Alle respondenten zijn na afloop geïnterviewd over de motieven die zij hadden om voor de middelste antwoordoptie of de non-responsoptie te kiezen. Daarnaast vulden 20 van de 55 respondenten de stemhulp hardopdenkend in.

Als we alle genoemde redenen voor de twee antwoordopties naast elk-

aar zetten, dan blijkt *onwetendheid* de voornaamste reden om te kiezen voor zowel de middelste antwoordoptie als de non-responsoptie (“Daar weet ik niet genoeg vanaf”), gevolgd door *het betwisten van een stelling* (“Dat vind ik een stomme stelling”) en *ambivalentie* (“Enerzijds vind ik ..., anderzijds vind ik ...”). Hieruit kunnen we afleiden dat in het gebruik van de antwoordschaal de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie grotendeels dezelfde functies hebben.

Deze studie probeerde daarnaast een antwoord te vinden op de vraag in hoeverre gebruikers van stemhulpen de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie gebruiken op basis van de functies waarvoor ze bedoeld zijn. Literatuuronderzoek wijst uit dat in het geval van *ambivalentie* of een *dilemma*, gekozen moet worden voor de middelste antwoordoptie (Lam et al. 2010). Om het “juiste” gebruik te evalueren, is bekeken of stemhulpgebruikers minimaal één juist motief noemen voor de keuze van de beide antwoordopties; stemhulpgebruikers blijken vaak meerdere motieven te hebben voor hun antwoordkeuze. Uit de resultaten blijkt dat slechts ongeveer 40% van de keuzes van de middelste antwoordoptie op de juiste gronden gebeurt en dat aan de keuze voor de non-responsoptie altijd minimaal een juiste motivering ten grondslag ligt. Gezien de bevinding dat ongeveer 60% van de keuzes voor de middelste antwoordoptie eigenlijk een keuze voor de non-responsoptie zou moeten zijn, kan dus gesteld worden dat de non-responsoptie niet vaak genoeg gekozen wordt en dat de middelste antwoordoptie in praktijk een ruimere opvatting heeft dan bedoeld.

In de huidige studie is tevens achteraf expliciet gevraagd welke betekenis stemhulpgebruikers aan de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie toeschrijven. Bij expliciete navraag achteraf, wordt de middelste antwoordoptie gezien als uiting van *ambivalentie*, *onwetendheid* en *dilemma's* (“Ik vind wel dat de thuiszorg gehandhaafd moet worden, maar ik vind niet dat de lokale belastingen omhoog mogen”), terwijl de non-responsoptie omschreven wordt als uiting van *onwetendheid*, een *non-attitudinale/oppervlakkige respons* (“Daar heb ik geen mening over”) en *onverschilligheid* (“wat interesseert mij dat nou?”). Hoewel *onwetendheid* dus voor beide opties hoog scoort, kunnen stemhulpgebruikers op een meta-niveau wel beter onderscheid maken tussen de functies, getuige de hoge keuzefrequenties voor *ambivalentie* en *dilemma* als functies van de middelste antwoordoptie.

Tot slot is onderzocht of gebruikers van stemhulpen de gevolgen van een keuze voor de middelste antwoordoptie of de non-responsoptie juist inschatten. Wanneer de middelste antwoordoptie wordt gekozen, wordt

een stelling immers wel meegerekend in het stemadvies, bij een keuze voor de non-responsoptie niet. Slechts de helft van de participanten blijkt de werking van de stemhulp op dit punt juist in te schatten. Dat betekent dat stemhulpgebruikers de gevolgen van een keuze voor de middelste antwoordoptie of de non-responsoptie maar in beperkte mate overzien.

5.1 Relatie met eerder onderzoek en aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Het huidige onderzoek is op veel punten een uitbreiding van het onderzoek van Baka et al. (2012). In vergelijking met deze studie is gekozen voor een meer heterogene groep respondenten, een andere antwoordschaal (driepunts in plaats van vijfpunts) en is de stemhulp op een meer natuurlijke manier afgenomen (namelijk online in plaats van op papier). Bovendien werden motieven om voor de antwoordopties te kiezen niet via retrospectieve vragen op papier ontlokt, maar via mondelinge interviews en (deels) via de haropwerkmethode. Vervolgens zijn de motivaties van stemhulpgebruikers voor de keuzes van de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie gecodeerd op basis van duidelijker gedefinieerde categorieën dan in het onderzoek van Baka et al. (2012) is gedaan.

Ondanks de verschillen tussen deze studie en het werk van Baka et al. (2012), komen de resultaten in grote lijnen overeen. Ook uit het onderzoek van Baka et al. bleek dat de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie om vergelijkbare redenen worden gekozen. Deze bevinding is bovendien in lijn met eerder onderzoek in de context van “gewone” attitudevragenlijsten (Lam et al., 2010).

De resultaten van de huidige studie verschillen echter van het onderzoek van Baka et al. (2012) op twee belangrijke punten. Allereerst heeft de huidige studie laten zien dat de inwisselbaarheid van de betekenis van de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie vooral toe te schrijven is aan het feit dat aan de middelste antwoordoptie een ruimere betekenis wordt toegeschreven dan bedoeld. Deze verdere interpretatie was in het huidige onderzoek mogelijk, omdat er ook is gekeken of er minimaal één juiste betekenis aan de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie werd toegeschreven. De bevinding dat vooral de middelste antwoordoptie in de praktijk een ruimere opvatting heeft dan bedoeld, sluit aan bij onderzoek van Sturgis et al. (2014) in de context van reguliere surveys.

Een tweede belangrijk verschil tussen het huidige onderzoek en dat van Baka et al. (2012) is dat *onwetendheid* veruit het vaakst de reden was voor een keuze van de middelste antwoordoptie of de non-responsoptie, terwijl dit bij Baka et al. (2012) het overbrengen van *dilemma's en ambivalentie*

was. Deze verschillen zouden kunnen komen door de relatie die de onderzoeker met de respondenten had; bij Baka et al. (2012) maakten studenten ten overstaan van hun docent hun motieven voor de selectie van de beide antwoordopties duidelijk, wat wellicht het aantal motiveringen vanuit *onwetendheid* heeft beperkt. Anderzijds was het wel zo dat participanten in de studie van Baka et al. (2012) hun keuzes schriftelijk konden motiveren, wat het wellicht weer makkelijker maakte om toe te geven dat er soms een gebrek aan kennis was.

Hoewel er door de overeenkomsten van het huidige onderzoek met eerder onderzoek vertrouwen in de externe validiteit van de bevindingen gesteld kan worden, lijkt het belangrijk in vervolgonderzoek dezelfde onderzoeksvragen bij een stembulp in de context van een ander type verkiezing te meten, omdat zowel het huidige onderzoek als dat van Baka et al. (2012) zich heeft gericht op lokale verkiezingen. Verschillende studies tonen aan dat burgers over het algemeen minder kennis hebben van lokale zogenoemde “second-order elections” dan van nationale “first-order elections” zoals de Tweede Kamerverkiezingen (Reiff & Schmitt, 1980). Gegeven dit verschil, kan verwacht worden dat *onwetendheid* een minder belangrijk motief is om voor de middelste antwoordoptie of de non-responsoptie te kiezen in de context van Tweede Kamerverkiezingen.

5.2 Aanbevelingen voor ontwikkelaars van stembulpen

De huidige studie toont aan dat de functies van de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie voor participanten soms uitwisselbaar zijn, dat de opties vaak niet gebruikt worden zoals ze bedoeld zijn, en dat participanten de gevolgen van keuzes voor de twee opties niet goed inschatten. Het advies voor ontwikkelaars van stembulpen is derhalve het gebruik van de antwoordschaal en de manier van adviesberekening uit te leggen voordat de participant de stellingen beantwoordt. Dit kan vrij gemakkelijk door een voorbeeldvraag met instructies voorafgaand aan de 30 stellingen toe te voegen.

Het huidige onderzoek maakt aannemelijk dat de betekenis van de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie mede overlapt doordat de non-responsoptie te weinig wordt gekozen door stembulpgebruikers. In *Stemwijzer* is de non-responsoptie anders opgemaakt (kleinere knop, andere kleur) dan de overige antwoordopties. Meerdere participanten gaven te kennen dat zij de non-responsoptie ‘sla deze vraag over’ niet gezien hadden tijdens het invullen van de stembulp, zo ook deze participant: *“Ik zag ‘sla deze vraag over’ eigenlijk pas later. Misschien had dat duidelijker gekund. Eigenlijk valt de optie niet op. Je wordt zo meer gedwongen tot die*

middelste optie.” Door de knop een andere opmaak te geven, zou wellicht een aantal mensen dat ten onrechte voor de middenoptie kiest, verleid kunnen worden om te kiezen voor de non-responsoptie.

Een laatste suggestie voor stembouwers is om de gebruikers meer hulp te bieden bij het voorkómen van een non-respons, door meer handvatten te bieden tot attitudevorming. Dit was een aanbeveling die meerdere participanten deden na afloop van het onderzoek. Participant: *“Misschien dat het helpt als je een samenvatting of een voorbeeld bij die stelling krijgt. Dat miste ik wel.”* Een andere participant: *“Het zou fijn zijn als er bij de stellingen een ‘t-tje zou komen staan, waar je een klein stukje uitleg kunt krijgen. Dan zou ik misschien wel ‘eens’ of ‘oneens’ in kunnen vullen.”* Door een toelichting kunnen stembouwers zich wellicht vaker een mening vormen over de politieke onderwerpen die in de stembouwing naar voren komen. Daardoor zal naar verwachting het gebruik van zowel de middelste antwoordoptie als de non-responsoptie afnemen, of deze antwoordopties nu een uitwisselbare functie voor gebruikers hebben of niet.

Dankwoord

De auteurs van dit artikel danken Eva Salden, MA voor haar codeerwerk als tweede beoordelaar en danken zowel Leonoor Oversteegen als de twee anonieme reviewers van dit tijdschrift voor hun bruikbare en constructieve feedback.

Noten

1. Het volledige materiaal kan geraadpleegd worden via <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=134729>
2. Het volledige interviewschema kan geraadpleegd worden via <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=134729>
3. Vier subcategorieën werden zowel door de eerste als tweede codeur helemaal niet gebruikt. Hoewel de overeenstemming in deze gevallen 100% is, kan er geen Kappa berekend worden als maat voor de beoordelaarsovereenstemming.
4. Ook bij deze stelling-overschrijdende operationalisatie vielen antwoorden in meerdere categorieën, zoals het antwoord van deze participant op de vraag “Kunt u mij in uw eigen woorden vertellen wat u denkt dat de functie is van de middelste antwoordoptie ‘Geen van beide?’” illustreert: *“Als je er geen kennis over hebt, of als je het niet interessant vindt.”* Het antwoord van deze participant duidt er tegelijkertijd op dat de participant de middelste antwoordoptie kiest bij *onwetendheid* en bij *onverschilligheid*. Het antwoord kreeg in dergelijke gevallen twee codes.

Referenties

- Andreadis, I., Wall, M. (2014). The Impact of Voting Advice Applications on Vote Choice. In: D. Garzia & S. Marschall (eds.), *Matching Voters with Parties and Candidates. Voting Advice Applications in Comparative Perspective*. Colchester: ECPR Press.
- Baka, A., Figgou, L., & Triga, V. (2012). 'Neither agree, nor disagree': a critical analysis of the middle answer category in Voting Advice Applications. *International Journal of Electronic Governance*, 5(3), 244-263.
- Boren, T., & Ramey, J. (2000). Thinking aloud: Reconciling theory and practice. *Professional Communication, IEEE Transactions on Communication*, 43(3), 261-278.
- Converse, P.E. (1964). The nature of belief systems in mass publics. In: D.E. Apter (Ed.), *Ideology and discontent* (pp. 206-261). New York: Free Press.
- De Graaf, J. (2010). The Irresistible Rise of Stemwijzer. In L. Cedroni & D. Garzia (Eds.), *Voting advice applications in Europe: The state of the art* (pp. 35-46). Napoli: Scriptaweb.
- De Jong, M., & Schellens, P.J. (1995). *Met het oog op de lezer. Pretestmethoden voor schriftelijk voorlichtingsmateriaal*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Dillman, D., Smyth, J.D., & Christian, J.M. (2014). Internet, Phone, Mail, and Mixed-Mode Surveys: *Mail and Internet surveys: the tailored design method* (4th ed). John Wiley & Sons: Hoboken New Jersey.
- Duncan, O.D., & Stenbeck, M. (1987). Are Likert scales unidimensional? *Social Science Research*, 16(3), 245-259.
- Emans, B.J.M. (2012). *Interviewen. Theorie, techniek, training* (4e ed.). Groningen, Nederland: Stenfert-Kroese.
- Fossen T., Anderson J. (2014). What's the point of voting advice applications? Competing perspectives on democracy and citizenship. *Electoral Studies*, 36, 244-251.
- Francis, J. D., & Busch, L. (1975). What we now know about "I don't know's". *Public Opinion Quarterly*, 39(2), 207-218.
- Garzia, D., & Marschall, S. (2012). Voting Advice Applications under review: The state of research. *International Journal of Electronic Governance*, 5(3), 203-222.
- Gemenis, K. (2012). Estimating parties' policy positions through voting advice applications: Some methodological considerations. *Acta politica*, 48(3), 268-295.
- Holleman, B., Kamoen, N., & De Vreese, C. (2013). Stemadvies via internet: antwoorden, attitudes en stemintenties. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 35(1), 25-46.
- Johns, R. (2005). One size doesn't fit all: selecting response scales for attitude items. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 15, 237-264.
- Johns, R. (2010). Likert items and scales. *Survey Question Bank Methods Fact Sheet 1*. Colchester, Verenigd Koninkrijk: UK Data Archive.
- Holleman, B., Kamoen, N., Van de Pol, J., Krouwel, A., De Vreese, C. (in review). Positive vs. Negative: How question polarity in Voting Advice Applications affects the answers and the voting advice.
- Kamoen, N., Holleman, B., Krouwel, A., Van de Pol, J., & De Vreese, C. (2015). The effect of Voting Advice Applications on political knowledge and vote choice. *Irish Political Studies*, 30, 595-618.
- Korzilius, H. (2000). *De kern van het survey-onderzoek*. Assen: Van Gorcum.
- Krosnick, J.A. (1991). Response strategies for coping with the cognitive demands of attitude measures in surveys. *Applied cognitive psychology*, 5(3), 213-236.
- Kulas, J. T., Stachowski, A. A., & Haynes, B. A. (2008) Middle response functioning in Likert-responses to personality items. *Journal of Business and Psychology*, 22(3), 251-259.

- Krouwel, A., Vitiello, T., & Wall, M. (2012). The practicalities of issuing vote advice: a new methodology for profiling and matching. *International Journal of Electronic Governance*, 5(3-4), 223-243.
- Lam, T., Allen, G., & Green, K. (2010). Is "neutral" on a Likert scale the same as "Don't know" for informed and uninformed respondents? Effects of serial position and labeling on selection of response options. *Paper Presented at the Annual Meeting of the National Council on Measurement in Education*. Mei 2010, Denver, CA.
- Likert, R. (1932). A Technique for the Measurement of Attitudes. *Archives of Psychology*, 140, 1-55.
- Maes, F., Ummelen, N., & Hoeken, H. (1996). *Instructieve teksten. Analyse, ontwerp en evaluatie*. Bussum, Nederland: Couthinho.
- Marschall, S. (2014). Profiling Users. In: D. Garzia & S. Marschall (Eds.), *Matching voters with parties and candidates, Voting advice applications in comparative perspective* (pp. 93-106). Colchester: ECPR Press.
- Peabody, D. (1962). Two components in bipolar scales: direction and extremeness. *Psychological review*, 69, 65-73.
- Preston, C. C., & Colman, A. M. (2000). Optimal number of response categories in rating scales: reliability, validity, discriminating power, and respondent preferences. *Acta psychologica*, 104(1), 1-15.
- Reiff, K., & Schmitt, H. (1980). Nine second-order national elections – a conceptual framework for the analysis of European election results. *European Journal of Political Research*, 8, 3-44.
- Rietveld, T., & Van Hout, R. (1993). *Statistical techniques for the study of language and language behaviour*. Berlijn, Duitsland: Mouton de Gruyter.
- Ryan, C., & Garland, R. (1999). The use of a specific non-response option on Likert-type scales. *Tourism Management*, 20(1), 107-113.
- Schuman, H., & Presser, S. (1996). *Questions and answers in attitude surveys: Experiments on question form, wording, and context*. Londen, Verenigd Koninkrijk: Sage.
- Stemwijzer. (2014). Bijna één miljoen bezoekers voor StemWijzer. Geraadpleegd via <http://www.stemwijzer.nl/Nieuws2/Bijna-een-miljoen-bezoekers-voor-StemWijzer>
- Stemwijzer. (n.d.). Veelgestelde vragen over de StemWijzer. Geraadpleegd via <http://www.stemwijzer.nl/Veelgestelde-vragen-over-de-StemWijzer>
- Sturgis, P., Roberts, C., & Smith, P. (2014). Middle alternatives revisited: How the neither/nor response acts as a "face-saving" way of saying "I don't know". *Sociological Methods and Research*, 43, 15-38.
- Trouw. (2014). Druk bij Kieskompas, rustiger bij Stemwijzer. Geraadpleegd via <http://www.trouw.nl/tr/nl/30480/Gemeenteraadsverkiezingen-2014/article/detail/3618326/2014/03/19/Druk-bij-Kieskompas-rustiger-bij-Stemwijzer.dhtml>
- Van de Pol, J., Holleman, B., Kamoen, N., Krouwel, A., & De Vreese, C. (2014). Beyond young, higher educated males: a typology of VAA users. *Journal of Information Technology and Politics*, 11, 397-411.
- Van de Pol, J., Kamoen, N., Krouwel, A., De Vreese, C., Holleman, B. (in review). Pushing the voting advice left or right: Identifying framing effects in a field experiment.
- Wall, M., Krouwel, A., & Vitiello, T. (2014). Do voters follow the recommendations of voter advice application websites? A study of the effects of kieskompas.nl on its users' vote choices in the 2010 Dutch legislative elections. *Party Politics*, 20(3), 416-428.

Over de auteurs

Rob van Outersterp studeerde Communicatie- en Informatiewetenschappen aan Tilburg University. Hij studeerde af met een thesis over de middelste antwoordoptie en de non-responsoptie in Voting Advice Applications onder begeleiding van Naomi Kamoen en Leonoor Oversteegen. Hij is momenteel werkzaam als marketeer.

E-mail: robvanoutersterp@gmail.com

Naomi Kamoen is parttime werkzaam als postdoc aan de Universiteit Utrecht, in het Begrijpelijke Taal-project "Voting Engagement Tools as political decision aids". Daarnaast werkt zij als Universitair Docent bij de opleiding Communicatie- en Informatiewetenschappen aan Tilburg University.

E-mail: N.Kamoen@uvt.nl

Bregje Holleman is senior docent/onderzoeker aan de Universiteit Utrecht bij het Departement TLC en bij het Utrechts Instituut voor Linguïstiek OTS.

E-mail: b.holleman@uu.nl

